INSON TAFAKKURI VA SUN'IY INTELLEKT UYG'UNLIGI: RAQAMLI EVOLYUTSIYANING FALSAFIY TAHLILI

Sobirmuhammadov Yorqinjon Oybek o'g'li
University of Business and Science
Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nlishi talabasi
yorqinjoniibdxx7@gmail.com

Akramov G'iyosiddin Najmiddin o'g'li
University of Business and Science
Ijtimoiy fanlar kafedrasi katta o'qituvchisi,
Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
giyosiddinakramov22@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada to'rtinchi sanoat inqilobi sharoitida inson tafakkuri va sun'iy intellekt (SI) algoritmlari o'rtasidagi ontologik hamda gnoseologik aloqalar falsafiy tahlil etiladi. Tadqiqot IMRAD tamoyili asosida qurilgan: muammoning qo'yilishi, metodologiya, natijalar va ularning falsafiy talqini izchil bayon qilinadi. Muallif sun'iy intellektni shunchaki texnologik vosita emas, balki insoniyat yaratgan bilim va tajribani aks ettiruvchi "raqamli ko'zgu" sifatida talqin qiladi. Bilish nazariyasi nuqtai nazaridan inson tafakkurining ma'no anglash qobiliyati algoritmik hisoblashdan farqlanib, "Xitoy xonasi" argumenti misolida ko'rsatiladi. Maqolada "Inson + sun'iy intellekt" (Human-in-the-loop) kooperativ modeli kengaytirilgan ong g'oyasi asosida asoslanadi, raqamli evolyutsiyaning tibbiyot, ta'lim va iqtisodiyotdagi amaliy ko'rinishlari hamda kiberxavfsizlik tahdidlari ko'rib chiqiladi. Texnologik jarayonlarning shaxs erkinligi, mustaqil mushohada va o'zlikni saqlab qolishga ta'siri ekzistensial va axloqiy rakursda baholanadi.

Kalit so'zlar: To'rtinchi sanoat inqilobi, sun'iy intellekt, raqamli evolyutsiya, inson tafakkuri, algoritmlar uyg'unligi, raqamli ko'zgu, texnologik antropologiya, gnoseologiya, kiber-etika, intellektual transformatsiya.

Abstract: This article provides a philosophical analysis of the ontological and epistemological relations between human thought and the algorithms of artificial intelligence (AI) under the conditions of the Fourth Industrial Revolution. The study is organized according to the IMRAD principle: the statement of the problem, methodology, results, and their philosophical interpretation are presented consecutively. The author interprets AI not merely as a technological tool but as a "digital mirror" reflecting the knowledge and experience created by humanity. From the standpoint of epistemology, the human capacity for understanding meaning is distinguished from algorithmic computation, illustrated through the "Chinese Room" argument. The article substantiates the cooperative "Human + AI" (human-in-the-loop) model on the basis of the extended-mind thesis, examines the practical manifestations of digital evolution in medicine, education, and the economy, as well as cybersecurity threats. The impact of technological processes on personal freedom, independent reflection, and the preservation of selfhood is assessed in existential and ethical perspectives.

Keywords: Fourth Industrial Revolution, artificial intelligence, digital evolution, human thought, harmony of algorithms, digital mirror, technological anthropology, epistemology, cyber-ethics, intellectual transformation.

Аннотация: В статье даётся философский анализ онтологических и гносеологических связей между человеческим мышлением и алгоритмами искусственного интеллекта (ИИ) в условиях четвёртой промышленной революции. Исследование построено по принципу IMRAD: последовательно излагаются постановка проблемы, методология, результаты и их философская интерпретация. Автор трактует ИИ не просто как технологическое средство, а как «цифровое зеркало», отражающее знания и опыт, созданные человечеством. С точки зрения теории познания способность человека к пониманию смысла отличается от алгоритмического вычисления, что показано на примере аргумента «Китайская комната». В статье обосновывается кооперативная модель «Человек + ИИ» (human-in-the-loop) на основе концепции расширенного сознания, рассматриваются практические проявления цифровой эволюции в медицине, образовании и экономике, а также угрозы кибербезопасности. Влияние технологических процессов на свободу личности, самостоятельное мышление и сохранение самости оценивается в экзистенциальном и этическом ракурсе.

Ключевые слова: Четвёртая промышленная революция, искусственный интеллект, цифровая эволюция, человеческое мышление, гармония алгоритмов, цифровое зеркало, технологическая антропология, гносеология, кибер-этика, интеллектуальная трансформация.

Kirish.

Insoniyat tarixi, ko‘p jihatdan, mehnat qurollari va texnologiyalarning takomillashuvi tarixidir. Birinchi sanoat inqilobi bug‘ mashinasi, ikkinchisi elektr energiyasi va ommaviy ishlab chiqarish, uchinchisi esa elektronika va avtomatlashtirish bilan bog‘liq edi. Har bir inqilob nafaqat iqtisodiy ishlab chiqarishni, balki insonning fikrlash usuli va dunyoni anglash tarzini ham o‘zgartirgan. Bugungi kunda jahon hamjamiyati to‘rtinchi sanoat inqilobi, ya’ni sun’iy intellekt (SI) va katta ma’lumotlar (Big Data) davriga qadam qo‘ydi [1].

Mazkur bosqichning oldingilaridan tub farqi shundaki, u nafaqat fizik mehnatni, balki aqliy (kognitiv) faoliyatni ham qisman mashinaga ko‘chirmoqda. Shu bois to‘rtinchi sanoat inqilobi shunchaki texnologik yangilanish paradigmasi emas, balki inson hayot tarzi, tafakkuri va borliqni anglash usullarining ontologik transformatsiyasidir. Aynan shuning uchun raqamli o‘zgarishlarni “evolyutsiyaning yangi bosqichi” deb baholash mumkin: bu yerda biologik evolyutsiya emas, balki insonning o‘zi yaratgan vositalar bilan birgalikdagi kognitiv evolyutsiyasi nazarda tutiladi.

Sun’iy intellekt o‘z-o‘zidan paydo bo‘lmadi: u insoniyat yaratgan ma’lumotlar, bilimlar va xulq-atvor namunalari asosida o‘qitiladi. Aynan shu sababli uni “raqamli ko‘zgu” deb atash mumkin, chunki u insoniyatning jamlangan tajribasini aks ettiradi [2]. Demak, inson tafakkuri va algoritmlar o‘rtasidagi munosabat sof texnik masala emas, balki uch qatlamli falsafiy muammodir: ontologik (SIning borliq tarzi qanday?), gnoseologik (SI bilim hosil qiladimi yoki faqat hisoblaydimi?) va ekzistensial (raqamli evolyutsiya jarayonida inson erkinligi hamda o‘zligi nima bo‘ladi?).

Mavzuning dolzarbligi ikki jihat bilan belgilanadi. Birinchidan, raqamlashuv global jarayon bo‘lib, mamlakatimizda ham “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgan [3]. Ikkinchidan, texnologiyaning shiddatli rivoji insonning mustaqil fikrlash qobiliyati, ma’naviyati va o‘zligini saqlash bilan bog‘liq jiddiy falsafiy savollarni keltirib chiqarmoqda. Ushbu masalalar o‘z vaqtida nazariy jihatdan asoslanmasa, jamiyat texnologiyaga ko‘r-ko‘rona ergashish yoki undan asossiz xavfsirash chetlariga og‘ib ketishi mumkin.

Tadqiqotning maqsadi – an’anaviy gnoseologik yondashuvlardan kengroq qarab, sun’iy intellekt va inson kognitiv qobiliyatlari o‘rtasidagi simbiotik munosabatlarni, xususan, “Inson + SI” (Human-in-the-loop) konseptual modelini falsafiy tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot obyekti – inson tafakkuri va SI algoritmlari o‘rtasidagi munosabat, predmeti esa ushbu munosabatning ontologik, gnoseologik va ekzistensial-axloqiy jihatlaridir.

Tadqiqot materiallari va metodlari.

Mazkur ilmiy maqolani tayyorlashda qiyosiy-tarixiy tahlil, tizimli yondashuv va mantiqiy modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Texnologik inqiloblarning jamiyatga ta’siri tarixiy taraqqiyot bosqichlarini retrospektiv baholash orqali o‘rganildi. Falsafiy tahlilda ontologik, gnoseologik va aksiologik yondashuvlar hamda germenevtik talqin usuli qo‘llanildi.

Tadqiqotning empirik va nazariy bazasini xorijiy hamda mahalliy olimlarning sun’iy intellekt, uning xavfsizligi, ta’lim va tibbiyotni raqamlashtirishga oid asarlari tashkil etdi; ular kontent-tahlil (content analysis) usulida tadqiq etildi. Falsafiy argumentatsiyada bilish nazariyasining klassik konsepsiyalari, ya’ni J. Searlning “Xitoy xonasi” hamda A. Klark va D. Chalmersning “kengaytirilgan ong” g‘oyalari nazariy asos sifatida jalb qilindi. Rivojlangan davlatlar va O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyotga o‘tish strategiyalari, jumladan “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi empirik manba sifatida foydalanildi.

Natijalar.

Sun’iy intellekt insoniyat yaratgan ulkan ma’lumotlar majmuasi, ya’ni matnlar, tasvirlar, qarorlar va xulq-atvor namunalari asosida o‘qitiladi. Shu ma’noda u mustaqil, o‘zicha mavjud sub’ekt emas, balki insoniyatning jamlangan bilim tajribasini aks ettiruvchi “raqamli ko‘zgu”dir. Bu natija SIning borlig‘i hosilaviy (derivativ) va munosabatli (relyatsion) ekanligini ko‘rsatadi: u inson aqlining mahsulisiz mavjud bo‘la olmaydi.

Bilish nazariyasi nuqtai nazaridan olib borilgan tahlil shuni ko‘rsatdiki, sun’iy intellektning “bilimi” sintaktik xususiyatga ega: u belgilarni qoidalar asosida qayta ishlaydi, biroq inson singari ma’noni anglamaydi. Bu farqni J. Searlning “Xitoy xonasi” argumenti yorqin namoyish etadi: tizim to‘g‘ri javoblar ishlab chiqarishi mumkin, ammo bu hali ma’noni tushunishni anglatmaydi [4]. Demak, SI ma’lumotni hisoblaydi, lekin uni semantik darajada anglamaydi; ma’no, niyat (intensionallik) va onglilik inson tafakkurining ajralmas xususiyati bo‘lib qoladi.

Sun’iy intellekt algoritmlarining kognitiv salohiyati bir qator sohalarda seziladigan samaradorlikni ta’minlamoqda. Tibbiyotda neyron tarmoqlar millionlab klinik holatni tahlil qilish orqali onkologik kasalliklarni dastlabki bosqichda yuqori aniqlikda (ayrim tadqiqotlarga ko‘ra 95–98% darajada) aniqlash imkoniga ega bo‘lmoqda; har bir bemorning genetik kodiga mos dori-darmonlar yaratishda ham SI muhim yordamchiga aylandi [5].

Ta’lim tizimida esa “hamma uchun bir xil” (one-size-fits-all) standartidan voz kechilib, o‘quvchining individual o‘zlashtirish tezligiga moslashuvchi adaptiv ta’lim va shaxsiy raqamli repetitorlar joriy qilinmoqda [6].

Raqamli iqtisodiyotda ma’lumotlar o‘ziga xos informatsion “oltin”ga aylanib, prediktiv tahlil (predictive analytics) orqali iste’molchi xulq-atvorini oldindan bashorat qilish darajasiga yetildi. Mamlakatimizda “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida (O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmoni) davlat boshqaruvi va iqtisodiyotga IT-yechimlarni keng joriy etish, IT-parklar rezidentlari uchun imtiyozlar orqali respublikani mintaqaviy texnologik markazga aylantirish bo‘yicha salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda. Ayni paytda kiberxavfsizlik tahdidlari, xususan, “deepfake” texnologiyalari vositasida ovoz va tasvirni sun’iy yaratish orqali ijtimoiy manipulyatsiya xavfining ortishi raqamlashuvning ehtiyotkorlik talab etadigan jihatidir [7].

Yuqoridagi natijalardan kelib chiqib, optimal yondashuv sifatida raqobat emas, balki hamkorlik, ya’ni “Inson + SI” (Human-in-the-loop) kooperativ modeli aniqlandi. Bunda sun’iy intellekt inson imkoniyatlarini kuchaytiradi, biroq yakuniy hukm, maqsad belgilash va nazorat inson zimmasida qoladi. Bu model SIni insonning o‘rnini bosuvchi raqobatchi emas, kognitiv yuklamani yengillashtiruvchi va imkoniyatlarni kengaytiruvchi vosita sifatida talqin qilishga asoslanadi.

Muhokama.

Olingan natijalar inson tafakkuri va algoritmlar uyg‘unligi muammosini bir necha falsafiy tekislikda chuqurroq talqin qilishni taqozo etadi.

“Raqamli ko‘zgu” metaforasi tasodifiy emas. Ko‘zgu o‘zidan tashqaridagi narsani aks ettirgani kabi, sun’iy intellekt ham inson aqlining mahsulini, ya’ni uning yutuqlarini ham, xato va xurofotlarini ham qaytaradi. Bu holat muhim axloqiy oqibatga ega: agar o‘qitish ma’lumotlarida adolatsizlik yoki g‘arazli qarashlar bo‘lsa, algoritm ularni takrorlaydi va hatto kuchaytiradi. K. Shvab ta’kidlaganidek, to‘rtinchi sanoat inqilobining o‘ziga xosligi fizik, raqamli va biologik olamlar chegarasining yo‘qolishida namoyon bo‘ladi; biroq bu jarayonning markazida hamon ma’no yaratuvchi sub’ekt, ya’ni inson turadi. N. Bostrom esa mashina intellektining rivojlanish trayektoriyasi va uning nazorat (control) muammosi insoniyat oldidagi tub falsafiy savol ekanligini ko‘rsatadi [8]: hosilaviy aql qanday qilib inson maqsadlariga moslab boshqarib turiladi?

“Xitoy xonasi” argumenti orqali olingan natija sintaksis va semantika o‘rtasidagi tub farqqa tayanadi. Algoritm belgilarni qoidalarga muvofiq almashtirishda mukammal bo‘lishi mumkin, ammo bu belgilarning ma’nosi unga ochilmaydi; bu “belgilarni zaminlash” (symbol grounding) muammosi sifatida ham ma’lum. Inson tafakkuri esa belgini voqelik bilan, tajriba va qadriyat bilan bog‘laydi. Shu bois sun’iy intellektning faoliyatini “anglash”ning haqiqiy ko‘rinishi emas, balki uning yuksak darajadagi taqlidi (simulyatsiyasi) deb baholash to‘g‘riroqdir. Bundan amaliy xulosa kelib chiqadi: ma’no va qadriyatlarning yakuniy manbai inson bo‘lib qoladi, SI esa shu ma’noni hosil qilishga ko‘maklashuvchi vositadir.

A. Klark va D. Chalmersning “kengaytirilgan ong” (the extended mind) konsepsiyasiga ko‘ra, kognitiv jarayonlar inson miyasidan tashqariga, ya’ni tashqi vositalarga ham yoyilishi mumkin [9]. Bu nuqtai nazardan sun’iy intellekt insonning

kognitiv tizimini tashqaridan to‘ldiruvchi, xotirasi va tahlil quvvatini kengaytiruvchi qism bo‘la oladi. Biroq bu jarayonning teskari tomoni ham bor: inson aqliy vazifalarni haddan ziyod mashinaga “yuklab qo‘ysa”, o‘zining tabiiy bilish mexanizmi, ya’ni shubha, kuzatish va mustaqil xulosa chiqarish qobiliyati zaiflashishi mumkin. Tayyor javoblarga o‘rganib qolish, “sun’iy ong”ga qaramlik va “raqamli unutish” holatlari aynan shu xavfning ko‘rinishlaridir. Demak, kengaytirilgan ong inson uchun imkoniyat ham, sinov ham bo‘lib qoladi.

Sun’iy intellekt haqidagi bahs, aslida, inson haqidagi bahsdir. SIning chegaralarini, ya’ni uning ma’no, onglilik va ijodiy intuitsiyaga ega emasligini ko‘rsatish orqali biz insonning o‘ziga xos, qaytarilmas jihatlarini aniqroq anglaymiz. Texnologik antropologiya nuqtai nazaridan, mashina inson aqlining ayrim funksiyalarini takrorlay olsa-da, inson shaxsiyatini tashkil etuvchi erkinlik, mas’uliyat, qadriyatga sodiqlik va ma’naviy intilish kabi jihatlarni qamrab ololmaydi. Shu ma’noda “raqamli ko‘zgu” bizga o‘zimizni, ya’ni inson bo‘lishning mohiyatini yangidan ko‘rish imkonini beradi.

Texnologik jarayonlar shaxs erkinligi va mustaqil mushohada qobiliyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Asosiy ekzistensial xavf shundaki, inson o‘z tahliliy qobiliyatini to‘liq mashinaga topshirib, mustaqil fikrlashdan uzoqlashishi, natijada konformizm kuchayishi va o‘zlikning susayishi mumkin. Shu bois raqamli evolyutsiya jarayonida insonning o‘zligini, ya’ni erkin mushohada qiluvchi, ma’no yaratuvchi mohiyatini saqlab qolish bosh vazifaga aylanadi. Axloqiy jihatdan esa sun’iy intellektning “yaxshi” yoki “yomon” bo‘lishi deterministik xususiyatga ega emas, balki uni boshqarayotgan insonning ma’naviy-axloqiy kompasiga bevosita bog‘liqdir. Agar SI inson nazoratidan chiqib ketsa yoki kiberhujum va yolg‘on ma’lumot tarqatish kabi noxolis maqsadlarda ishlatilsa, u jiddiy tahdidga aylanadi. Demak, kiber-etika, ya’ni mas’uliyat, shaffoflik va inson nazorati tamoyillari, raqamli davrning markaziy talabidir [10].

Mana shu talqinlar “Inson + SI” kooperativ modelining nafaqat texnologik, balki ma’naviy ahamiyatini ham ko‘rsatadi. M. Tegmark ta’biri bilan aytganda, asosiy masala – sun’iy intellekt asrida inson bo‘lib qolishdir. Bu model inson ma’no, qadriyat va qarorning manbai sifatida markazda turishini, texnologiya esa uning xizmatkori bo‘lishini nazarda tutadi.

Xulosa.

Olib borilgan tahlil to‘rtinchi sanoat inqilobi sharoitida raqamli evolyutsiya insonning o‘rnini egallashga emas, balki uning potensialini kengaytirishga xizmat qilishi lozimligini ko‘rsatadi. Ontologik jihatdan sun’iy intellekt – insoniyat bilimining hosilaviy “raqamli ko‘zgusi”; gnoseologik jihatdan u ma’lumotni hisoblaydi, ammo uni inson singari anglamaydi; shu bois ma’no va qadriyatlarning manbai hamon insondir.

Kelajakning eng qimmatli resursi faqat ma’lumotning o‘zi emas, balki uni tizimlashtirish, tushunish va axloqiy me’yorlar doirasida boshqarish qobiliyatidir. Insoniyat texnologik innovatsiyalardan xavfsirash o‘rniga, algoritmlarni o‘z strategik maqsadlari yo‘lida “tarbiyalashni” o‘rganishi nafaqat texnologik, balki ma’naviy taraqqiyotning ham muhim bosqichidir. “Inson + sun’iy intellekt” kooperativ modeli aynan shu uyg‘unlikning, ya’ni inson tafakkuri va algoritmlar hamkorligining, maqbul shaklini ifodalaydi. Kelgusi tadqiqotlarda mazkur modelning ta’lim va ijtimoiy boshqaruvdagi amaliy mexanizmlarini, shuningdek kiber-etika me’yorlarini ishlab chiqish istiqbolli yo‘nalish bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. – Geneva: World Economic Forum, 2016.

2. Rahimov M. Sun’iy intellekt tushunchalarining mohiyati va ularga yangicha pragmatik yondashuv masalalari // University of Business and Science ilmiy axborotnomasi. – 2026. – № 1. – B. 310–317.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi PF-6079-son Farmoni.

4. Searle J.R. Minds, Brains, and Programs // Behavioral and Brain Sciences. – 1980. – Vol. 3, No. 3. – P. 417–457.

5. Tegmark M. Life 3.0: Being Human in the Age of Artificial Intelligence. – New York: Knopf, 2017.

6. Karaxodjayeva M.X. va b. Sun’iy intellektning inson tafakkuriga ta’siri: imkoniyat va xavflar // Лучшие интеллектуальные исследования. – 2025. – T. 56, № 3. – C. 359–361.

7. G‘ulomov S., Rustambekov I. Sun’iy intellekt va raqamli iqtisodiyotning huquqiy asoslari. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2020.

8. Bostrom N. Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies. – Oxford: Oxford University Press, 2014.

9. Clark A., Chalmers D. The Extended Mind // Analysis. – 1998. – Vol. 58, No. 1. – P. 7–19.

10. Akramov G‘ N. Ijtimoiy falsafada marginallashtirish nazariyalari: tarixiy nuqtai nazar va hozirgi holat // Философия и право. 2024. №2. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/ijtimoiy-falsafada-marginallashtirish-nazariyalari-tarixiy-nuqtai-nazar-va-hozirgi